

SŁUŻBY SPECJALNE W SYSTEMIE TRÓJPODZIAŁU WŁADZY

Słowa kluczowe: Służby specjalne, tajne służby, władza wykonawcza, władza ustawodawcza, władza sądownicza, Stany Zjednoczone, USA, Wielka Brytania, Anglia, Francja, Niemcy, Republika Federalna Niemiec, RFN, Niemiecka Republika Demokratyczna, NRD, Izrael, Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, ZSRR, Polska Rzeczpospolita Ludowa, PRL, III Rzeczpospolita Polska, Polska.

STRESZCZENIE

Artykuł ukazuje wpływ Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii na tworzenie służb specjalnych w Republice Federalnej Niemiec, a także omawia relacje tych instytucji z władzą wykonawczą, ustawodawczą oraz sądowniczą. Pokazuje również ingerencję Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w tworzeniu służb bezpieczeństwa Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej. Poruszana jest przy tym kwestia ewolucji, jakie przeszły te instytucje w omawianych państwach od momentu utworzenia po II wojnie światowej, przez zmiany wymuszone poprzez transformacje geopolityczne w Europie Środkowo-Wschodniej latach 1989-1991, aż do czasów współczesnych.

Wstęp

Monteskiusz w swoim największym dziele – „O duchu praw”¹ dokonuje podziału całości sprawowanej władzy przez jedną osobę na trzy wzajemnie dopełniające się i kontrolujące podmioty. Powstaje w ten sposób władza wykonawcza, która wprowadza prawo w życie i jest sprawowana przez monarchę, prezydenta lub rząd na czele, którego stoi premier. Następnie jest władza ustawodawcza, funkcjonująca pod postacią parlamentu tworzącego prawo. Ostatnim podmiotem jest władza sądownicza sprawowana przez różnego rodzaju sądy i trybunały, które mają za zadanie wydawać sprawiedliwe wyroki zgodnie z obowiązującym prawem. W ten podział władzy wkomponowane są również służby specjalne, gdyż podlegają one

---

¹ Tytuł oryginalny – *De l'esprit des lois*, 1748.

kontroli przez dwie pierwsze władze – ustawodawczą i wykonawczą, a także dosyć często pozostają w kooperacji z władzą sądowniczą.

Służby specjalne stworzono, aby strzec interesu państwa przez pozyskiwanie wszelkich przydatnych informacji. Jednak z czasem stały się one nieodłącznym elementem zapewniającym bezpieczeństwo państwa nie tylko poza jego granicami, ale także wewnątrz nich. Ze względu na te obowiązki służby specjalne zostały wyposażone w dość szerokie kompetencje do działań, przez co pojawiła się potrzeba sprawowania nad nimi kontroli przez wspomniane wyżej władze.

Celem tego opracowania jest zaprezentowanie modelu sprawowania kontroli i nadzoru nad służbami specjalnymi omawianych państw przez władzę wykonawczą, ustawodawczą oraz sądowniczą. Mając to na uwadze główne pytanie badawcze brzmi następująco: jak obecnie oraz w przeszłości wyglądał nadzór oraz kontrola nad tajnymi służbami poprzez władzę wykonawczą, ustawodawczą oraz sądowniczą? Przy omawianiu tego zagadnienia należy wyróżnić następujące problemy szczegółowe: w jaki sposób kształtowały się służby specjalne Niemiec oraz Polski w okresie zimnej wojny oraz po jej zakończeniu?, a także jakie problemy występują w relacjach między służbami specjalnymi, a władzą sądowniczą w państwach demokratycznych? Problemy te zostały omówione w niniejszym artykule na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych oraz Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (po transformacji Federacji Rosyjskiej), Niemieckiej Republiki Demokratycznej oraz Polski zarówno w okresie PRL, jak i III RP.

W artykule tym poprzez służby specjalne należy rozumieć *usytuowane w strukturze aparatu władzy państwowej organizacyjne samodzielne lub wchodzące w skład innej jednostki państwowej (np. ministerialnej) instytucje, uprawnione do prowadzenia różnych działań o charakterze tajnym, mających na celu: ochronę interesów narodowych, bezpieczeństwa państwa oraz jego instytucji politycznych przed różnymi zagrożeniami ze strony sił zewnętrznych i wewnętrznych między innymi takich jak szpiegostwo, działania przeciw polityce zagranicznej, działania antypaństwowe opozycji, zamachy, terroryzm, sabotaż i tym podobne (przedmiot działań cywilnych i wojskowych służb kontrwywiadu, służby bezpieczeństwa, policji politycznej lub odrębnej policji do spraw cudzoziemców), ujawnianie i zwalczanie szczególnie groźnych przestępstw, zabezpieczenie tajemnic państwowych; zdobywanie i opracowywanie i dostarczanie naczelnym władzom państwowym wiarygodnych informacji sytuacji politycznej, społecznej, gospodarczej i militarnej w innych krajach, regionach czy miejscach świata pod kontem interesów i zagrożeń dla kraju własnego (w głównej mierze cele te realizują cywilne i wojskowe służby wywiadu); prowadzenie operacji specjalnych*

przeciw różnym innym aktualnym i potencjalnym źródłom zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa. [...]².

Władza wykonawcza

W bloku państw zachodnich władza wykonawcza określa główne cele i zadania każdej ze służb, aby następnie rozliczyć je z ich wykonania. Jednak ze względu na specyfikę ustroju państw demokratycznych w każdym z nich wygląda to trochę inaczej. Przykładem dobrze obrazującym ingerencję tajnych służb Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych w kształtowanie się podobnych służb w zaprzyjazznionym państwie jest sytuacja, jaka powstała w Niemczech po II wojnie światowej. Po kapitulacji Trzeciej Rzeszy państwo to zostało podzielone na cztery strefy okupacyjne – amerykańską, brytyjską, francuską i radziecką. W 1948 roku strefy Aliantów zostały połączone w jeden twór państwowy – Republikę Federalną Niemiec. W odpowiedzi na to wydarzenie Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich przekształcił w 1949 roku swoją strefę okupacyjną w Niemiecką Republikę Demokratyczną. Stolicą obu państw został Berlin, który ze względu na zaistniałą sytuację został podzielony (od 1961 roku murem) również na dwie części. Berlin zachodni bardzo szybko dostał miano miasta szpiegów, gdyż stał się on największym ośrodkiem szpiegowskim w Europie okresu zimnej wojny. Ta sytuacja uzmysłowiła zachodnim służbom specjalnym – amerykańskim i brytyjskim, potrzebę stworzenia odpowiednich tajnych służb podległych nowo powstałemu rządowi Niemiec zachodnich, które jednocześnie będą przeciwwagą dla takich samych służb Niemiec wschodnich. W ten sposób powstały dwie zachodnioniemieckie tajne służby, czyli Bundesnachrichtsdienst (BND)³ – wywiad oraz Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV)⁴ – kontrwywiad⁵.

Jeżeli chodzi o powiązania między służbami specjalnymi, a władzą wykonawczą w Republice Federalnej Niemiec, to ma tam miejsce bardzo ciekawa sytuacja,

---

² J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb Specjalnych Świata*, wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 2007, s. 621–622.

³ BND – Federalna Służba Wywiadu powołana w 1956 roku na którą pieczę sprawowało CIA.

⁴ BfV – Federalny Urząd Ochrony Konstytucji powołany w 1950 roku stworzony przy dużej pomocy MI5 o czym świadczą struktura organizacyjna oraz podobne kompetencje.

⁵ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga Szpiegów Encyklopedia*, wyd. Magnum, Warszawa 2000, s. 190–191, 402–407.

na którą z pewnością trzeba zwrócić uwagę. Należy przy tym pamiętać, że sytuacja ta wynika z faktu, iż Niemcy są państwem federacyjnym. Mimo, iż Federalna Służba Informacyjna⁶ została powołana 1 kwietnia 1956 roku na mocy tajnej uchwały z 11 lipca 1955 roku, to dopiero ustawa z 1986 o funkcjonowaniu BND stworzyła oficjalne podstawy prawne jej istnienia i działania⁷. Według niej funkcje nadzoru merytorycznego oraz funkcje kontrolne nad BND pełni Urząd Kanclerski. Warto przy tym zauważyć, że Federalna Służba Wywiadowcza jest jedyną służbą specjalną, która dostarcza informacje wykorzystywane w procesie planowania politycznego. Zadania dla tejże służby zleca także Federalne Ministerstwo Obrony, Spraw Wewnętrznych, Współpracy Gospodarczej oraz Spraw Zagranicznych. Do najważniejszych z nich należy zbieranie informacji o najważniejszych problemach innych państw, głównie z regionu Europy Środkowo-Wschodniej, Rosji oraz jej byłych republikach, sporządza także analizy oraz raporty dotyczące sytuacji w tych krajach. Obserwuje także zmiany polityczne w krajach zaprzyjaźnionych oraz neutralnych. Kilka lat przed powołaniem BND utworzono niemiecką służbę kontrwywiadowczą – Federalny Urząd Ochrony Konstytucji. Został on powołany 27 września 1950 roku. Początkowo podlegał tak jak BND pod Urząd Kanclerza, jednak na skutek nowelizacji ustawy o BfV w 1972 roku oraz w maju 1990 roku Bundesamt für Verfassungsschutz została podporządkowana Federalnemu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Do jego zadań należy zbieranie i analiza wszelkich informacji wskazujących na zamiar likwidacji, zmiany lub szkodenia konstytucyjnego porządkowi Republiki Federalnej Niemiec. Sprowadza się to do ochrony ustroju państwa, jego struktur oraz organów, a także zwalczania obcych siatek szpiegowskich, jak i szkodliwych wpływów politycznych. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż BfV w razie działań wywiadowczych wymierzonych w BND lub niemiecką armię ma obowiązek poinformować je o tym. Natomiast działalność za granicą może prowadzić tylko w uzgodnieniu z BND. Ostatnią ważną rzeczą dotyczącą niemieckiego kontrwywiadu jest fakt, iż nie posiada on uprawnień karno-procesowych, więc czynności te na jego rzecz wykonuje Bundeskriminalamt-Sicherungsgruppe⁸. Natomiast, jeżeli chodzi o wspomnianą już niemiecką armię to posiada ona tak jak większość państw kontrwywiad oraz wywiad wojskowy. Pierwszy został powołany kontrwywiad w 1956 roku jako Militäroscher Abschirmdienst – MAD⁹. Do jego zadań należała ochrona

---

⁶ Nazwa używana zamiennie z Federalna Służbą Wywiadowczą.

⁷ Ustawa ta została znowelizowana 31 maja 1990 roku.

⁸ Bundeskriminalamt-Sicherungsgruppe – Grupa Ochronna Federalnego Urzędu Kryminalnego, jej głównym zajęciem jest prowadzenie dochodzeń w sprawach przeciwko bezpieczeństwu państwa.

⁹ Militärischer Abschirmdienst (MAD) – Wojskowa Służba Ochrony.

niemieckich sił zbrojnych przed szpiegostwem, sabotażem oraz inną działalnością destrukcyjną, do których zaliczało się także zdobywanie informacji o stanie jej zabezpieczeń. Początkowo MAD podlegał Oddziałowi II Sztabu Generalnego Bundeswehry. Dopiero w roku 1977 został podporządkowany bezpośrednio ministrowi obrony RFN. W roku 1984 została przemianowana na Amt für den Militär8schen Abschirmdienst. W podobnym okresie, bo w roku 1979 został powołany niemiecki wywiad wojskowy, czyli Amt für Nachrichtenwesen der Bundeswehr¹⁰. W 2002 roku w ramach dostosowywania struktur wojskowych Republiki Federalnej Niemiec do struktur NATO ANBw został podporządkowany ministrowi obrony oraz przemianowany na Zentrum für Nachrichtenwesen der Bundeswehr¹¹.

Bardzo ciekawym też przykładem pokazującym wsparcie zachodnich służb wywiadowczych w tworzeniu tajnych służb innego państwa jest Polska po roku 1989. Na podstawie ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 roku został powołany Urząd Ochrony Państwa (UOP) – pierwsza od 45 lat niekomunistyczna służba specjalna państwa polskiego. Służba ta była jednocześnie odpowiedzialna za wywiad (zarząd wywiadu), jak również i kontrwywiad (zarząd kontrwywiadu). Ze względu na ogrom zmian zachodzących w ówczesnej Europie Środkowo-Wschodniej, zachodnie tajne służby (głównie amerykańskie) bardzo szybko nawiązały „przyjacielskie” kontakty z nowopowstałymi polskimi służbami. Ostatecznym przypieczeniem tej współpracy była operacja przeprowadzona w 1991 przez Gromosława Czempieńskiego, dzięki której uratowano 6 amerykańskich pracowników CIA z Iraku. Za tą właśnie pomoc amerykańskie służby specjalne okazały różnego rodzaju pomoc nowo rodzącej się III Rzeczpospolitej Polskiej¹². Kolejne znaczące zmiany dotyczące polskich służb specjalnych pojawiły się w roku 1996 kiedy to Urząd Ochrony Państwa został wyodrębniony ze struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a sam szef UOP został podporządkowany Prezesowi Rady Ministrów¹³. Reorganizacje dosięgły też wywiadu oraz kontrwywiadu wojskowego, które zostały połączone w jedną instytucję – Wojskowe Służby Informacyjne, powołane 22 lipca 1991 roku. Jednak dopiero w 2003 roku dokonano konkretnego uregulowania prawnego poprzez ustawę

---

¹⁰ Amt für Nachrichtenwesen der Bundeswehr (ANBw) – Urząd Wywiadowczy Bundeswehry.

¹¹ Zentrum für Nachrichtenwesen der Bundeswehr (ZNBw) – Centrum Wywiadowcze Bundeswehry.

¹² <http://www.nytimes.com/1995/01/18/world/during-gulf-war-polish-agents-saved-6-american-spies.html?scp=1&sq=Poland%27s%20foreign%20debt%206%20spy&st=cse> (dostęp 21.05.2013).

¹³ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o *Urzędzie Ochrony Państwa* (Dz. U. z 1990 r., Nr 30, poz. 180).

o Wojskowych Służbach Informacyjnych, która weszła w życie w 23 sierpnia 2003 roku. Wcześniej funkcjonowały między innymi na podstawie nowelizacji ustawy o powszechnym obowiązku ochrony Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 21 listopada 1967 i rozkazy Ministra Obrony Narodowej z dnia 22 sierpnia 1991 roku¹⁴.

Kolejnie fundamentalne zmiany dla cywilnych, jak i wojskowych służb specjalnych przyszły w latach dwutysięcznych. W połowie 2002 roku przyjęto ustawę o likwidacji Urzędu Ochrony Państwa i powołanie w jego miejsce dwóch osobnych służb: Agencji Wywiadu (AW) oraz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW). W tym samym czasie były też inne ważne zmiany dotyczące funkcjonowania polskich służb specjalnych. Wśród nich należy wymienić: przywrócenie funkcji koordynatora do spraw służb specjalnych będącego w randze ministra, powołanie Wspólnoty Informacyjne Rządu¹⁵ oraz stworzenie Międzyresortowego Centrum do spraw Zwalczenia Przemocności Zorganizowanej i Międzynarodowego Terroryzmu¹⁶. Cztery lata później – w roku 2006 zostały rozwiązane Wojskowe Służby Informacyjne, które także zostały zastąpione przez dwie oddzielne agencje: Służbę Kontrwywiadu Wojskowego (SKW) oraz Służbę Wywiadu Wojskowego (SWW)¹⁷.

Jeśli chodzi o umiejscowienie służb specjalnych w systemie państwa to statutowo SKW oraz SWW podlega pod ministerstwo obrony narodowej. Kierunki działań SKW, tak samo jak SWW, określa minister obrony narodowej w drodze wytycznych uzgodnionych z ministrem koordynatorem służb specjalnych, które wcześniej zostały zatwierdzone przez premiera. Do zadań Służby Kontrwywiadu Wojskowego należy rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie przestępstw przez wszystkich pracowników, żołnierzy oraz funkcjonariuszy podległych Mini-

---

¹⁴ http://pl.wikipedia.org/wiki/Wojskowe_S%C5%82u%C5%BCby_Informacyjne (dostęp 21.05.2013) oraz ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o *Wojskowych Służbach Informacyjnych* (Dz. U. z 2003 r., Nr 139 poz. 1326).

¹⁵ Wspólnota Informacyjna Rządu – Pomocniczy organ analityczno-informacyjny Prezesa Rady Ministrów utworzony 9 września 2002 roku. Koordynował przygotowanie dla najwyższych decydentów politycznych okresowych informacji zwanych „Uzgodnionymi Analizami Wspólnoty Informacyjnej Rządu”. Orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego Wspólnota została uznana za strukturę niekonstytucyjną, przez co jej działalność została zawieszona w 2004 roku.

¹⁶ Międzyresortowe Centrum do spraw Zwalczenia Przemocności Zorganizowanej i Międzynarodowego Terroryzmu – organ rządowy powołany do koordynowania działań wszystkich służb i innych resortowych instytucji zajmujących się monitorowaniem, ujawnianiem i ściganiem przestępłości zorganizowanej oraz międzynarodowego terroryzmu. Obecnie organ ten jest prawdopodobnie zlikwidowany lub zawieszony.

¹⁷ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o *Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego* (Dz. U. z 2006 r., Nr 104, poz. 709).

sterstwu Obrony Narodowej. Do przestępstw tych należy zaliczyć przestępstwa przeciwko: pokojowi, ludzkości, Rzeczypospolitej Polskiej. W tym także przeciwko takim czynom w stosunku do innych państw, które spowodują wzajemność, a także wszelkie inne działania, które mogą wpłynąć negatywnie na zdolność bojową i bezpieczeństwo Sił Zbrojnych RP¹⁸.

Kontrwywiad wojskowy zajmuje się także realizowaniem zadań Służby Ochrony Państwa w zakresie Ochrony Informacji Niejawnych w ramach obrony narodowej, a także uzyskiwaniem, gromadzeniem, analizowaniem, przetwarzaniem oraz przekazywaniem właściwym organom państwowym informacji mających szczególne znaczenie dla obronności, bezpieczeństwa oraz zdolności bojowej Sił Zbrojnych RP, prowadzenia kontrwywiadu elektronicznego oraz przedsięwzięć z zakresu ochrony kryptograficznej i kryptoanalitycznej, zapewnieniem bezpieczeństwa i ochrony polskich sił zbrojnych poza granicami państwa oraz ochroną bezpieczeństwa badań naukowych i prac rozwojowych zleconych przez Ministerstwo Obrony Narodowej¹⁹.

Jeżeli natomiast chodzi o Służbę Wywiadu Wojskowego to do jego zadań należy uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie oraz przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i zdolności bojowej Sił Zbrojnych RP. Do tego dochodzi także rozpoznanie i przeciwdziałanie militarnym zagrożeniom zewnętrznym godzącym w obronność Rzeczypospolitej Polskiej, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją, materiałami wybuchowymi oraz towarami i technologiami o znaczeniu strategicznym dla państwa, w tym także bronią masowej zagłady, a także rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych mających wpływ na bezpieczeństwo państwa. Wśród głównych zadań SWW jest także prowadzenie wywiadu elektronicznego na rzecz Sił Zbrojnych RP. Należy pamiętać przy tym, iż wszystkie powyższe zadania Służba Kontrwywiadu Wojskowego może wykonywać wyłącznie poza granicami państwa, gdyż wszystkie działania na terytorium RP są prowadzone wyłącznie za pośrednictwem SKW lub cywilnych służb specjalnych, jeśli mieści się to w ich kompetencjach²⁰.

Agencja Wywiadu oraz Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego podlega bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów. Do zadań ABW należy rozpoznawanie i zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, jego porządek konstytucyjny, suwerenność i pozycję międzynarodową, obronność i nienaruszalność terytorialną. Zawiera się w tym także rozpoznawanie, wykrywanie

¹⁸ <http://skw.gov.pl/zadania.htm?lev1=0> (dostęp 21.05.2013).

¹⁹ Tamże.

²⁰ <http://www.sww.gov.pl/pl/11.html> (dostęp 21.05.2013).

i zapobieganie przestępstwom godzącym w bezpieczeństwo państwa lub jego podstawy ekonomiczne takie jak szpiegostwo czy terroryzm, naruszenie tajemnicy państwowej, korupcja osób pełniących funkcje publiczne, produkcja i obrót towarami oraz technologiami o strategicznym znaczeniu dla bezpieczeństwa państwa. Dodatkowo zajmuje się także uzyskiwaniem, analizowaniem i przekazywaniem właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla ochrony bezpieczeństwa kraju i jego konstytucyjnego porządku, a także wykonywaniem funkcji Krajowej Władzy Bezpieczeństwa²¹ w zakresie ochrony informacji niejawnych w stosunkach międzynarodowych oraz koordynowaniem działań w zakresie przedsięwzięć operacyjnych i techniczno-operacyjnych innych służb krajowych²².

Agencja Wywiadu posiada bardzo podobne zadania z tym wyjątkiem, iż są one wypełniane poza granicami państwa, a na terytorium państwa tylko w przypadku, gdy mają one ścisły związek z zadaniami prowadzonymi za granicą. Do najważniejszych zadań AW należy prowadzenie wywiadu elektronicznego, jak również rozpoznanie i przeciwdziałanie zagrożeniom zewnętrznym godzącym w bezpieczeństwo, obronność, niepodległość i nienaruszalność terytorialną państwa, a także uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie o przekazywanie właściwym organom państwa informacji mogących mieć strategiczne znaczenie dla interesów, bezpieczeństwa oraz pozycji międzynarodowej Polski²³.

Wywiad cywilny zajmuje się także ochroną zagranicznych przedstawicielstw RP i ich pracowników przed działaniem obcych służb, a także ochroną kryptograficzną łączności z polskimi placówkami dyplomatycznymi i konsularnymi oraz poczty kurierskiej. Do tego dochodzą zadania związane z rozpoznawaniem międzynarodowego terroryzmu, ekstremizmu oraz międzynarodowych grup przestępczych, a także międzynarodowego obrotu bronią w tym także bronią masowej zagłady, narkotykami, technologiami oraz usługami o znaczeniu strategicznym. Dodatkowo AW prowadzi rozpoznanie i analizowanie zagrożeń w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych mogących mieć wpływ na bezpieczeństwo Polski.

---

²¹ Krajowa Władza Bezpieczeństwa – zbiorcze określenie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego, czyli służb na których ciąży obowiązek wypełniania wszystkich funkcji i zadań gwarantujących utrzymanie bezpieczeństwa państwa w tym także zabezpieczenie tajemnicy państwowej oraz wojskowej.

²² <http://www.abw.gov.pl/portal/pl/4/63/Zadania.html> (dostęp 21.05.2013).

²³ <http://www.aw.gov.pl/pol/agencja/przedmiot-dzialania-agencji.html> (dostęp 21.05.2013).

Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż szef ABW oraz szef AW pełnią swoje obowiązki w randze sekretarza stanu²⁴.

Nad działalnością wymienionych służb czuwa Kolegium do spraw Służb Specjalnych przy Radzie Ministrów RP. W skład Kolegium wchodzi Prezes Rady Ministrów jako przewodniczący, minister-koordynator jako sekretarz, ministrowie obrony, spraw wewnętrznych i administracji, spraw zagranicznych, finansów oraz szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego, w zebraniach Kolegium uczestniczą także szefowie służb wywiadowczych oraz kontrwywiadowczych, a także przewodniczący Sejmowej Komisji do Spraw Służb Specjalnych. Jest to organ opiniodawczo-doradczy zajmujący się programowaniem, nadzorem oraz koordynowaniem działalności służb specjalnych – Agencji Wywiadu, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego. Do jego najważniejszych zadań należy zaliczyć opiniowanie kandydatów na szefów służb, ocena wykonywanych zadań, które zostały postawione przed nimi, ocena wielkości i wykorzystania przyznanych środków finansowych, opiniowanie stosowanych przez szefów służb form i metod pracy operacyjno-rozpoznawczej, a także inicjowanie nowych sposobów kontrwywiadowczej ochrony kraju²⁵. Jednak Komisja ta do lipca 2002 roku praktycznie nie działała (były zwoływane tylko okresowe posiedzenia, które i tak miały miejsce niezwykle rzadko). Dopiero po reformie służb z 2006 roku Kolegium to zaczęło normalnie funkcjonować.

Niestety w praktyce większe znaczenie ma funkcja ministra-koordynatora. Wspomniany wyżej minister koordynator służb specjalnych jest urzędem nadzoru nad funkcjonowaniem służb specjalnych. Do jego zadań należy przygotowanie opinii dotyczących projektów założeń polityki oraz ustaw dotyczących bezpieczeństwa państwa, oceny tego bezpieczeństwa, projektowanie planów i kierunków działań tajnych służb, a następnie oceny wykonania powierzonych im zadań. Minister-koordynator opiniuje także kandydatów na szefów służb. W praktyce jednak funkcje decyzyjne dotyczyły wyłącznie służb cywilnych, gdyż służby wojskowe z uwagi na merytoryczną podległość ministrowi obrony narodowej były praktycznie wyjęte spod jurysdykcji ministra-koordynatora²⁶.

---

²⁴ Tamże oraz <http://www.aw.gov.pl/pol/akty-prawne/pdf/d20020676.pdf> (dostęp 21.05.2013).

²⁵ <http://www.aw.gov.pl/pol/kontrola/kolegium-ds-sluzb-spec.html> oraz <http://www.aw.gov.pl/pol/akty-prawne/pdf/d20020676.pdf> (dostęp 21.05.2013).

²⁶ C. Łazarkiewicz, P. Pytlakowski, *Służby na długiej smyczy*, „Polityka” 2009, 20 października, <http://www.polityka.pl/kraj/aferahazardowa/305044,1,polskie-specsluzby-po-aferte-hazardowej.read> (dostęp 21.05.2013).

Opisując uszeregowanie polskich służb specjalnych w systemie państwa należy także wspomnieć o Biurze Bezpieczeństwa Narodowego. Jest to organ doradczy w kwestiach bezpieczeństwa państwa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, który jest zwierzchnikiem sił zbrojnych. Biuro BN realizuje politykę prezydenta w stosunku wobec Sił Zbrojnych RP oraz służb specjalnych poprzez zatwierdzanie propozycji kadrowych na nominacje generalskie w wojsku, ABW, AW, Straży Granicznej i Policji. Na czele Biura stoi szef, który jest w randze sekretarza stanu²⁷.

Reasumując, polskie cywilne służby specjalne podlegają bezpośrednio Prezesowi Rady Ministrów, który stoi na czele Kolegium do Spraw Służb Specjalnych. Jednak najważniejszym zwierzchnikiem tajnych służb w Polsce pozostaje funkcja ministra koordynatora służb specjalnych. Dodatkowo, dochodzi do tego organ doradczo-kontrolny Prezydenta RP jako najwyższego zwierzchnika Sił Zbrojnych RP – Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. Oprócz tego polskie służby wywiadowcze oraz kontrwywiadowcze – Agencja Wywiadu i Służba Wywiadu Wojskowego oraz Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Służba Kontrwywiadu Wojskowego tworzą Krajową Władzę Bezpieczeństwa, a dodatkowo ABW oraz SKW tworzą Służbę Ochrony Państwa – instytucję zajmującą się ochroną informacji niejawnych.

Blok państw zachodnich zamykają dwa najważniejsze państwa z tej grupy – Stany Zjednoczone oraz Wielka Brytania, które to tworzyły podstawy opisanych wyżej tajnych służb. USA ze względu na swą dominującą rolę na arenie międzynarodowej, posiadają aż siedemnaście różnego rodzaju agencji wywiadowczych, które razem tworzą instytucje jaką jest Intelligence Community²⁸. Do jej zadań

---

²⁷ http://www.bbn.gov.pl/portal/pl/18/1287/Misja_BBN.html (dostęp 21.05.2013).

²⁸ Intelligence Community (IC) – Wspólnota Wywiadowcza na czele, której stoi Dyrektor Wywiadu Narodowego (Director of National Intelligence) obecnie jest tworzona przez: Biuro Dyrektora Wywiadu Narodowego (Office of the Director of National Intelligence, ODNI) Centralną Agencję Wywiadowczą (Central Intelligence Agency, CIA), Biuro wywiadu i kontrwywiadu (Office of Intelligence and Counterintelligence, OICI) podlegające pod Ministerstwo do spraw Energii (United States Department of Energy), Biuro Wywiadu i Analizy (Office of Intelligence and Analysis, I&A), Wywiad Straży Przybrzeżnej (Coast Guard Intelligence, CGI) oba te urzędy podlegają Ministerstwu Spraw Wewnętrznych (United States Department of Homeland Security), Biuro Wywiadu i Badań (Bureau of Intelligence and Research, INR) podlegające pod Ministerstwo Spraw Zagranicznych (United States Department of State), Biuro Terroryzmu i Wywiadu Finansowego (Bureau of Terrorism and Financial Intelligence, TFI) podlegające pod Ministerstwo Skarbu (United States Department of the Treasury), Agencja Wywiadu Obronnego (Defense Intelligence Agency, DIA), Narodowa Agencja Bezpieczeństwa (National Security Agency, NSA), Narodowa Agencja Wywiadu Geoprzestrzennego (National Geospatial-Intelligence Agency, NGA), Narodowe Biuro Rozpoznawcze (National Reconnaissance Office, NRO), Agencja

należy zbieranie niezbędnych informacji dla najważniejszych osób oraz instytucji USA (Prezydent, Sąd najwyższy, Ministrowie Spraw Zagranicznych, Ministrowie Obrony oraz inni w razie potrzeby), tworzenie raportów finalnych (national intelligence estimate, special national intelligenc estimate), a także zbieranie informacji istotnych dla ochrony kontrwywiadowczej państwa, walki z międzynarodowym terroryzmem i handlem narkotykami. Należy zauważyć, iż skupia ona instytucje wywiadowcze, które często podległe są różnym ministerstwom, przez co najważniejszym jej zadaniem po wydarzeniach z 11 września 2001 roku stało się koordynowanie działań i wymiana na szeroką skalę informacji, które zostały zebrane przez agencje tworzące Intelligence Community. Na czele Wspólnoty Wywiadowczej zasiada Director of National Intelligence. Jest on koordynatorem działań wszystkich służb specjalnych. Sprawuje kontrolę nad funkcjonowaniem tych służb, a także prowadzi nadzór nad ich wydatkami. Do jego zadań należy oprócz wspomnianego już kierowania Intelligence Community, pełnienie także roli głównego doradcy prezydenta we wszystkich zagadnieniach wywiadowczych i kontrwywiadowczych dotyczących bezpieczeństwa narodowego poprzez zasiadanie w National Security Council²⁹ oraz w Homeland Security Council³⁰. Jeśli chodzi o jej umiejscowienie w hierarchii państwa to podlega ona prezydentowi Stanów Zjednoczonych (najwyższa władza wykonawcza USA), który wykonuje swoje zdania w tej mierze poprzez President's Foreign Intelligence Advisory Board³¹. Jest to obecnie szesnastoosobowy komitet honorowych doradców opiniujących decyzje dotyczące działalności amerykańskich służb wywiadowczych. Zbiera się co sześć tygodni w celu dokonania szczegółowej analizy i oceny efektów realizacji zadań stawianych przed Wspólnotą Wywiadowczą. Po zakończeniu sesji opracowuje stosowny raport. Organem funkcjonalnym tego

---

Wywiadu, Oserwacji i Rozpoznania Sił Powietrznych (Air Force Intelligence, Surveillance and Reconnaissance Agency, AFISRA), Wywiad Wojskowy (Army Military Intelligence, MI), Działalność Wywiadowcza Pułków Piechoty Morskiej Marine Corps Intelligence Activity, MCIA), Biuro Wywiadu Marynarki Wojennej (Office of Naval Intelligence, ONI) tych osiem instytucji podlega pod Ministerstwo Obrony (United States Department of Defense), Federalne Biuro Śledcze (Federal Bureau of Investigation, FBI) oraz Agencja Kontroli Narkotyków lub Zarząd Zwalczenia Przeszłości Narkotykowej (Drug Enforcement Administration) podlegają pod Ministerstwo Sprawiedliwości (United States Department of Justice) http://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Intelligence_Community oraz <http://www.intelligence.gov/mission/member-agencies.html> (dostęp 06.09.2014).

²⁹ National Security Council – Rada Bezpieczeństwa Narodowego lub Krajowa Rada Bezpieczeństwa.

³⁰ Homeland Security Council – Rada Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

³¹ President's Foreign Intelligence Advisory Board – Prezydencki Komitet Doradczy do spraw Wywiadu Zagranicznego.

komitetu jest Intelligence Oversight Board³². Jest to trzyosobowy organ opiniodawczo-doradczy prezydenta USA, posiadający status stałego komitetu w ramach Prezydenckiego Komitetu Doradczego do spraw Wywiadu Zagranicznego. Jego zadaniem jest badanie zgodności wszelkich podejmowanych tajnych akcji służb specjalnych z konstytucją, dyrektywami prezydenckimi oraz innymi obowiązującymi przepisami prawa, a także analizowanie akcji przeprowadzonych przez służby specjalne zakończone niepowodzeniem. Ustalenie stałego komitetu przedkłada się prezydentowi oraz prokuratorowi generalnemu. Od strony merytorycznej kontrolę nad Intelligence Community sprawuje National Security Council. Jest to najważniejszy organ konsultacyjny, a także doradczy prezydenta USA w sprawach bezpieczeństwa narodowego, polityki zagranicznej oraz wywiadu. Rada ta określa priorytety polityki zagranicznej, wskazuje zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, wytycza oraz zatwierdza cele i zadania służb specjalnych, w tym także podejmowanych przez nie tajnych operacji. Jej wagę podkreśla fakt, iż jest usytuowana w strukturze Biura Wykonawczego Białego Domu, a w jej skład wchodzi prezydent USA (jako przewodniczący), a także wiceprezydent, sekretarz stanu (minister spraw zagranicznych), sekretarz obrony (minister obrony), sekretarz skarbu (minister skarbu), Director of National Intelligence (jako ustawowy doradca do spraw wywiadu), przewodniczący Kolegium Szefów Połączonych Sztabów (jako statutowy doradca do spraw obrony), doradca prezydenta do spraw bezpieczeństwa narodowego oraz przewodniczący National Security Resources Board^{33, 34}.

Reasumując, wszystkie podane wyżej informacje Intelligence Community podlega prezydentowi USA (władzy wykonawczej) sprawującemu nadzór nad wspólnotą poprzez President's Foreign Intelligence Advisory Board, której organem funkcjonalnym jest Intelligence Oversight Board. Prezydent jednocześnie sprawuje nadzór merytoryczny nad Wspólnotą Wywiadowczą poprzez organ doradczo-konsultacyjny jakim jest National Security Council, której jest przewodniczący, a w której zasiada także szef Intelligence Community – Director of National Intelligence.

W Wielkiej Brytanii mimo upływu czasu i zmieniającej się sytuacji na arenie międzynarodowej, jak i wewnętrznej, służby specjalne generalnie pozostały w niezmiennym układzie dwóch agencji. Zadaniem kontrwywiadowczymi oraz innymi związanymi z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa zajmuje się Security Service (służba bezpieczeństwa), czyli MI5 podległa ministerstwu spraw wewnętrz-

---

³² Intelligence Oversight Board – Rada Kontroli Działań Wywiadu.

³³ National Security Resources Board – Narodowe Biuro Surowców Strategicznych.

³⁴ <http://www.intelligence.gov/about-the-intelligence-community/structure.html> (dostęp 21.05.1013); J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 268; http://www.globalsecurity.org/intell/library/congress/1996_rpt/int/figa-2.gif (dostęp 21.05.1013).

nych. Natomiast zadaniami wywiadowczymi oraz innymi związanymi z bezpieczeństwem państwa poza jego granicami zajmuje się Secret Intelligence Service (Tajna Służba Wywiadowcza), czyli MI6, podległa ministerstwu spraw zagranicznych. Jak widać od strony statutowej brytyjskie tajne służby podległe są władzy wykonawczej (sprawowanej przez rząd, na czele którego znajduje się premier) poprzez odpowiednie ministerstwa. Jednocześnie służby te są podporządkowane bezpośrednio premierowi poprzez Ministerial Committee on the Intelligence Service³⁵, jest to organ, którego zadaniem jest sprawowanie nadzoru nad polityką w zakresie bezpieczeństwa państwa i kontrolowania funkcjonowania realizujących ją służb specjalnych. Określa strategiczne zadania dla służb i przydziela niezbędne środki finansowe. W skład Komitetu wchodzi premier jako przewodniczący, ministrowie spraw zagranicznych, spraw wewnętrznych, obrony oraz skarbu. Inni ministrowie oraz szefowie służb biorą udział w posiedzeniach Komisji w razie potrzeby. Bieżące funkcje wykonawcze Komitetu spełnia Permanent Secretaries' Committee on the Intelligence³⁶. Należy jednak mieć na uwadze, iż głównym organem doradczym premiera do spraw koordynacji, kontroli i oceny działań służb specjalnych w sprawach politycznych i wojskowych jest Joint Intelligence Committee³⁷. Do jego zadań należy: przygotowanie ostatecznej wersji planów działań służb specjalnych (określenie jakiego rodzaju informacje wywiadowcze będą potrzebne w najbliższym czasie), kierowanie i koordynowanie bieżącej działalności służb, opracowywanie na potrzeby rządu analityczno-syntetycznych raportów na podstawie informacji uzyskanych z poszczególnych agencji, a także monitorowanie wydarzeń na świecie i sygnalizowanie potencjalnych zagrożeń. W skład komitetu wchodzi szefowie MI5 oraz MI6, Defence Intelligence Staff³⁸, Government Communications Headquarters³⁹, a także wyżsi rangą urzędnicy z gabinetu premiera, ministerstwa

³⁵ Ministerial Committee on the Intelligence Service – Międzyministerialny Komitet do spraw Służb Specjalnych. Organ powołany w maju 1992 roku.

³⁶ Permanent Secretaries' Committee on the Intelligence Service – Stały Komitet Podsekretarzy Stanu do spraw Służb Wywiadowczych.

³⁷ Joint Intelligence Committee – Komitet Połączonych Wywiadów utworzony 30 stycznia 1936 roku jako podkomisja Komitetu Obrony Imperium. Od 1956 roku podlega bezpośrednio premierowi.

³⁸ Defence Intelligence Staff – Sztab Wywiadu Wojskowego, brytyjska służba wywiadu wojskowego utworzona 1 kwietnia 1964 roku. Jej głównym zadaniem jest przygotowywanie i dostarczanie informacji wywiadowczych o charakterze strategicznym dla resortu obrony, sił zbrojnych oraz odpowiednich komórek rządowych.

³⁹ Government Communications Headquarters – Rządowe Centrum Łączności. Najważniejsza brytyjska agencja wywiadu radioelektronicznego. Nadzór nad nią jest sprawowany przez London Signals Intelligence Board (Londyńska Rada do spraw Wywiadu

spraw zagranicznych, ministerstwa obrony oraz zależnie od potrzeb przedstawiciele innych urzędów. Sam komitet działa pod nadzorem Permanent Secretaries' Committee on the Intelligence Service oraz Security and Intelligence Co-ordinator⁴⁰. Stały Komitet Podsekretarzy Stanu do spraw Służb Wywiadowczych jest organem wykonawczym dla Ministerial Committee on the Intelligence Service. Stały Komitet jest natomiast organem bieżącego nadzoru nad działaniami służb specjalnych. Do jego zadań należy kontrola budżetu służb, zatwierdzanie strategicznych kierunków i planów działań oraz niektórych ważnych tajnych operacji. Komitet spełnia także rolę pośrednika w kontaktach roboczych między szefami służb, a premierem w sprawach wymagających jego zatwierdzenia. W skład Komitetu wchodzi: Security and Intelligence Coordinator, który pełni rolę przewodniczącego, a także podsekretarz stanu z ministerstwa spraw zagranicznych, podsekretarz stanu z ministerstwa spraw wewnętrznych, podsekretarz stanu z ministerstwa obrony oraz szef Sztabu Sił Zbrojnych. Jeżeli chodzi natomiast o Koordynatora do spraw Wywiadu i Bezpieczeństwa to jest to osoba w randze sekretarza stanu usytuowana w gabinecie premiera. Pełni funkcję generalnego doradcy premiera w sprawie działań wywiadowczych oraz ochrony bezpieczeństwa państwa, a także jest przewodniczącym Stałego Komitetu Podsekretarzy Stanu do spraw Wywiadu, a także sprawuje nadzór lub jest jednocześnie szefem Komitetu Połączonych Wywiadów⁴¹.

Uproszczając powyższy opis można powiedzieć, iż premier Wielkiej Brytanii bezpośrednio nadzoruje służby specjalne przez Ministerial Committee on the Intelligence Service, gdzie zasiada jako przewodniczący. Oprócz tego posiada jeszcze głównego doradcę do spraw służb w stopniu sekretarza stanu, którym jest Security and Intelligence Co-ordinator. On z kolei jest szefem Permanent Secretaries' Committee on the Intelligence, a może także przewodniczyć Joint Intelligence Committee.

Radioelektronicznego, na jej czele zasiada szef MI6, a członkami są szefowie pozostałych służb specjalnych). Mimo iż jest finansowana przez ministerstwo obrony to formalnie podlega pod ministerstwo spraw zagranicznych, jednak w praktyce podlega bezpośrednio pod premiera. <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1994/13/crossheading/gchq> oraz http://www.gchq.gov.uk/how_we_work/running_the_business/oversight/Pages/Ministerial-responsibility.aspx (dostęp 06.09.2014).

⁴⁰ Security and Intelligence Co-ordinator – Koordynator do spraw Wywiadu i Bezpieczeństwa w randze sekretarza stanu usytuowany jest w gabinecie premiera. Pełni funkcję generalnego doradcy premiera w sprawie działań wywiadowczych oraz ochrony bezpieczeństwa państwa.

⁴¹ J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 282–283; <https://www.sis.gov.uk/about-us/sis-in-government.html> oraz <https://www.mi5.gov.uk/home/about-us/how-mi5-is-governed/oversight.html> (dostęp 21.05.2013).

Pierwszy organ prowadzi stały nadzór nad służbami oraz nad Joint Intelligence Committee. Jest także pośrednikiem służb w kontaktach z premierem, a także organem wykonawczym dla Ministerial Committee on the Intelligence Service. Drugi natomiast jest głównym organem doradczym premiera, w którym zasiada oprócz Koordynatora do spraw Wywiadu i Bezpieczeństwa także szef MI5 i MI6.

Geneza współczesnych służb specjalnych bloku wschodniego jest również bardzo ciekawa. Tutaj bezwarunkowy prym wiodły służby radzieckie tak samo cywilne (Narodnyj Komissariat Wnutriennych Dieł – NKWD⁴², a następnie KGB), jak i wojskowe (GRU). To właśnie one tworzyły struktury służb specjalnych w pozostałych krajach bloku wschodniego. Początkowo były to służby zajmujące się wyłącznie walką z opozycją oraz dbające o bezproblemowe wejście systemu komunistycznego do bloku państw wschodnich. Dobrym przykładem może tutaj być tajna służba Niemieckiej Republiki Demokratycznej – Ministerium Für Staatssicherheit (MfS)⁴³ znana z największej ilości agentów i współpracowników. Drugim ciekawym przykładem tajnych służb z bloku wschodniego mogą być polskie tajne służby, które mimo, iż głównie zajmowały się walką z opozycją odnosiły też sukcesy także na polu działań wywiadowczych oraz kontrwywiadowczych⁴⁴.

W bloku państw wschodnich system państwa wyglądał dosyć specyficznie ze względu na ustrój, który go kształtował. Choć był trójpodział władzy w państwach socjalistycznych, to jednak od strony faktycznej pełnię władzy sprawowała partia komunistyczna. Przedstawiało się to w ten sposób, że rząd był odpowiedzialny przed parlamentem, jednak faktycznie odpowiadał przed Biurem Politycznym Komitetu Centralnego Partii Komunistycznej (różne nazwy partii w zależności od kraju), na której czele stał I-szy sekretarz. Do Biura Politycznego należeli także sekretarze KC zajmujący się ideologią oraz sprawami organizacyjno-kadrowymi, ministrowie zajmujący się siłami zbrojnymi, bezpieczeństwem państwowym oraz szef rządu. W systemie tym szczególne znaczenie miał organ bezpieczeństwa państwowego, czyli tak zwana policja polityczna. Oprócz pełnienia oczywistej funkcji, jaką było dbanie o bezpieczeństwo ustroju, zajmowała się także typową działalnością wywiadowczą oraz kontrwywiadowczą. Należy przy tym pamiętać, iż jednocześnie w wielu

---

⁴² NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych – naczelny organ radzieckiej administracji zajmujący się sprawami dotyczącymi bezpieczeństwa państwa, a także zagranicznym wywiadem oraz likwidowaniem przeciwników politycznych zbiegłych na zachód.

⁴³ MfS – Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego, znane bardziej, jako Stasi. Zajmowało się głównie represją wewnątrz państwową oraz szpiegowaniem państw zachodnich.

⁴⁴ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga Szpiegów Encyklopedia*, wydawnictwo Magnum, Warszawa 2000, s. 688–699.

państwach komunistycznych działał wywiad i kontrwywiad wojskowy, który zajmował się nie tylko typowymi zadaniami tajnych służb, ale także dbały o szeroko rozumiane bezpieczeństwo i gotowość bojową wojska.

Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich jest najlepszym przykładem opisanego wyżej systemu, gdyż właśnie to państwo stworzyło ten system. W Związku Radzieckim funkcjonuje tajna służba cywilna, która ze względu na jej główne wykorzystanie często jest nazywana policją polityczną. Na przestrzeni lat zmieniała się jej nazwa, a także podległość statutowa i faktyczna. Najbardziej znaną tajną służbą Rosji była powstała w 1954 roku na skutek zarządzenia Prezydium Rady Najwyższej ZSRR o powołaniu przy Radzie Ministrów KGB. Została w ten sposób wydzielona nowa policja polityczna z Ministertwo Wnurrniennych Dieł (MWD)⁴⁵. Do jej zadań należało prowadzenie działań wywiadowczych w krajach demokratycznych, prowadzenie działań kontrwywiadowczych poprzez zwalczanie szpiegostwa, dywersji, terroryzmu oraz innych wrogich działań zagranicznych służb specjalnych, walki z wrogą działalnością elementów antyradzieckich i nacjonalistycznych. Do tego dochodziło także zabezpieczenie kontrwywiadowcze Armii Radzieckiej, Marynarki Wojennej, wojsk ochrony pogranicza, wojsk MSW ZSRR i lotnictwa cywilnego przed penetracją obcych służb, a także obsługa kryptologiczna najważniejszych instytucji państwowych, ochrona kierownictwa partii i rządu oraz ochrona granic państwa. Jak widać, jedna tajna służba w Rosji Radzieckiej gromadziła kompetencje kilku, a nawet kilkunastu agencji z innych państw. Był to główny czynnik, który kształtował siłę KGB i jej ofensywne działania za granicą oraz budził strach i lęk przed nią w państwie. W związku z tym, iż KGB funkcjonowała na prawach ministerstwa podlegała jedynie pod premiera, który był jednocześnie I-szym sekretarzem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Drugą tajną służbą ZSRR był wywiad wojskowy – GRU to jej głównym zadaniem było zdobywanie wszelkimi możliwymi sposobami i metodami tajnych informacji strategicznych i taktycznych na potrzeby armii. Dodatkowo GRU zajmowało się wywiadem gospodarczym oraz naukowo-technicznym, jednak było to głównie związane z kwestiami przemysłu zbrojeniowego i technologii wojskowych. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż GRU nie była służbą kontrwywiadowczą, a wojsko, jako całość nie posiadało takiej służby, gdyż kompetencje te, jak już zostało napisane wyżej należały do KGB⁴⁶. Dodatkowo należy pamiętać, iż GRU miało zakaz

---

⁴⁵ MWD – Ministertwo Spraw Wewnętrznych.

⁴⁶ Wyjątkiem od tego stanowi okres II wojny światowej, gdy funkcjonował Radziecki kontrwywiad wojskowy – Smiersz.

działań wewnątrz państwa i mogło prowadzić swoje operacje jedynie poza jego granicami⁴⁷.

W 1991 roku na skutek rozpadu Związku Radzieckiego i powstania Federacji Rosyjskiej, dokonana się także reforma służby specjalnych. Dotknęły one głównie KGB, która przeszła poważne zmiany organizacyjne i strukturalne. Wyłączono z niej wojska wewnętrzne, które wcielono do Ministerstwa Obrony, wojska ochrony pogranicza, które utworzyły samodzielną strukturę oraz służby ochronne, które to zostały podporządkowane bezpośrednio administracji prezydenckiej. 22 października 1991 roku rozwiązano KGB. Jego funkcje przejęło Ministerstwo Bezpieczeństwa istniejące w latach 1991–1993. Jego głównymi członkami wywiadowczymi była Służba Wnieszniej Razwiedki – SWR⁴⁸ oraz Federalna Służba Kontrrazwiedki – FSK⁴⁹. W tym czasie nowe rosyjskie służby specjalne uzyskały prawne podstawy prowadzenia pracy operacyjnej. W 1995 roku została ona zastąpiona przez Fiederalnaja Służba Biezopasnosti (FSB)⁵⁰, które działa do dzisiaj. Tym samym okresie Służba Wywiadu Zagranicznego przestała podlegać Ministerstwu Bezpieczeństwa i uzyskała pełną niezależność⁵¹. Zupełnie odmiennie przedstawiała się sytuacja wywiadu wojskowego, który po przejęciu pewnych marginalnych kompetencji KGB funkcjonuje bez większych zmian do dnia dzisiejszego dostosowując się do aktualnej sytuacji i zgłaszanych mu zapotrzebowań.

Od 2003 roku zauważa się powstawanie coraz większych tendencji do centralizacji w służbach specjalnych, których uwieńczeniem będzie stworzenie jednego potężnego organu tajnej służby (prawdopodobnie o randze ministerstwa bezpieczeństwa), której wzorem jest dawne KGB. Świadczy o tym ponowne włączenie Fiederalnoje Agientstwo Prawitielstwinnnoj Swiazi i Informacji (FAPSI)⁵² oraz Fiederalnaja Pogranicznaja Służba (FPS)⁵³ w struktury FSB. Drugim faktem podtrzymującym tę tezę był dekret prezydenta Putina z 2004 roku, na mocy, którego podniesiono rangę szefa FSB do statusu ministra, a departamenty FSB zmieniły

---

⁴⁷ Wyjątkiem od tego było sytuacja w 1953 roku, kiedy to wykorzystano GRU do rozgrywki z Ławrentijem Berią.

⁴⁸ SWR – Służba Wywiadu Zagranicznego.

⁴⁹ Według T. B. Allena, N. Polmara, Ministerstwo Bezpieczeństwa i SWR stanowiły dwie osobne służby, zob.: *Księga Szpiegów...*, dz. cyt., s. 487.

⁵⁰ FSB – Fiederalnaja Służba Biezopasnosti – Federalna Służba Bezpieczeństwa.

⁵¹ A. Grajweski, *Tarcza i Miecz Rosyjskie służby specjalne 1991 – 1998*, biblioteka Więzi, Warszawa 1998, s. 10, 13-16; J. Felsztński, W. Pribulowski, *Korporacja Zabójców. Rosja, KGB i prezydent Putin*, wydawnictwo Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, s. 14.

⁵² FAPSI – Federalna Agencjado spraw Komunikacji i Informacji.

⁵³ FPS – Fiederalnaja Pogranicznaja Służba, Federalna Służba Pograniczna.

nazwę na „służby”. Zwieńczenie tego planu było planowane na rok 2004, kiedy to w strukturę byłego KGB miało także powrócić SWR oraz FSO⁵⁴.

Jeżeli natomiast chodzi o umiejscowienie tych służb w strukturach państwa, to reguluje to ustawa z 17 czerwca 1992 roku. Generalnie są one podporządkowane prezydentowi Federacji Rosyjskiej. Natomiast aparat kontroli na tak zwanych strukturami siłowymi oraz służbami specjalnymi od strony władzy wykonawczej jest sprawowany przez Radę Bezpieczeństwa w imieniu Prezydenta Rosji, natomiast w imieniu jego administracji Departament Prawnych Zagadnień Bezpieczeństwa w Zarządzie Państwowo-Prawnym. Rząd nadzoruje służby przez Departament Administracyjny Urzędu Rady Ministrów. Ostatnim organem władzy wykonawczej jest Rada Federacji, która prowadzi kontrolę poprzez Komitet do spraw Bezpieczeństwa i Obrony⁵⁵.

Drugą ważną tajną służbą bloku wschodniego było Ministerium Für Staatssicherheit, bardziej znane, jako Stasi. MfS była służbą bezpieczeństwa Niemieckiej Republiki Demokratycznej. O jej masowej inwigilacji swoich obywateli doskonale świadczy fakt, że na 18 milionów obywateli Niemiec Wschodnich Stasi posiadało 500 tysięcy stałych informatorów, 85 tysięcy etatowych agentów, którzy prowadzili teczki 6 milionów swoich obywateli⁵⁶. Ministerium Für Staatssicherheit potocznie nazywane było Bezpieczeństwo Państwowe, czyli Staatssicherheit i to właśnie od pierwszych liter tych dwóch połączonych wyrazów powstał najbardziej znany skrót – Stasi. Stało się ono głównym ośrodkiem kierowania represjami wewnątrz państwa, a także działalności szpiegowskiej wymierzonej przeciwko państwu zachodnim. Należy przy tym pamiętać, iż mimo tego, że Stasi posiadała służby typowo wywiadowcze – Hauptverwaltung Aufklärung (HVA)⁵⁷, które działały w różnych państwach zachodnich, a także interesowały się armią Stanów Zjednoczonych w Europie to jednak głównym obszarem jej działań były Niemcy Zachodnie. Dodatkowo należy także pamiętać, iż mimo funkcjonowania tajnych służb wschodnio-niemieckich GRU oraz KGB, nie zmniejszyły aktywnej działalności w NRD, a w roku 1978 ówczesny szef MfS, Erich Mielke oficjalnie wyposażył funkcjonariuszy KGB w takie same kompetencje i prawa, jakie posiadali funkcjonariusze MfS⁵⁸.

Jeśli chodzi o podległość służbową to Stasi, tak samo jak inne tajne służby bloku wschodniego było podporządkowane przez cały okres swojego istnienia bez-

---

⁵⁴ FSO – Federalna Służba Ochrony – Federalna służba Ochrony, organ zajmujący się ochroną najważniejszych osób w państwie.

⁵⁵ J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 563.

⁵⁶ T. B. Allen, N. Polmar, *Księga Szpiegów...*, dz. cyt., s. 405.

⁵⁷ HVA – Wschodnio Niemiecka Służba Wywiadowcza.

⁵⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/Stasi> (dostęp 21.05.2013).

pośrednio pod Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED)^{59, 60}.

Zmiany, jakie powstały na skutek wydarzeń na przełomie 1989 i 1990 roku w Niemczech miały także duże znaczenie dla tajnych służb. 1 stycznia 1990 roku rozwiązano Ministerium Für Staatssicherheit. 23 maja 1995 roku Trybunał Konstytucyjny Republiki Federalnej Niemiec orzekł, iż byli pracownicy Stasi nie mogą być ścigani sędownie za działalność szpiegowską przeciwko Zachodowi w okresie zimnej wojny. Wyrok ten okazał się w rzeczywistości aktem amnestii wobec byłych funkcjonariuszy MfS. Można także przypuszczać, że część byłych agentów Stasi rozpoczęła współpracę z tajnymi służbami Niemiec Zachodnich⁶¹.

W Niemieckiej Republice Demokratycznej działał także wywiad wojskowy – Militärischer Nachrichtendienst (MND)⁶², który został utworzony w sierpniu 1952 roku. Początkowo MND było podporządkowane Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, jednak w roku 1956 z racji powołania Ministerstwa Obrony Narodowej uległo to zmianie i wywiad został przeniesiony pod nowo powstałe ministerstwo. W trakcie swojego istnienia kilkakrotnie zmieniała nazwę, jednak cały czas występował pod tym samym przykryciem Instytutu Matematyczno-Fizycznego. Jego głównym zadaniem było zdobywanie informacji o systemach obronnych państw zachodnich oraz o ich zamiarach militarnych wypracowanych w ramach NATO, co sprowadzało się głównie do planowania strategicznego oraz taktycznego. Dodatkowo zajmował się rozpoznawaniem jednostek wojskowych wraz z ich personelem, obiektów przemysłu zbrojeniowego oraz technologii i techniki wojskowej, jak również zdobywaniem towarów embargo. Wywiad wojskowy NRD został rozwiązany w roku 1990 z racji zmian politycznych następujących w tym okresie⁶³.

Ostatnim państwem bloku wschodniego, który warto opisać jest Polska Rzeczpospolita Ludowa, która istniała od 1945 do 1990 roku. Posiadała ona tajne służby cywilne oraz wojskowe, który najlepiej pokazują uzależnienie oraz podległość polityczną wobec Związku Radzieckiego. Tajne Służby cywilne posiadały swych doradców z NKWD, a następnie z KGB, natomiast GRU nadzorowało działania wywiadu wojskowego, na czele którego stali właśnie radzieccy generałowie. Sytuacja ta zmieniła się w roku 1956, kiedy to do władzy doszedł Władysław Gomułka.

---

⁵⁹ SED – Socjalistyczna Partia Jedności Niemiec, partia polityczna sprawująca rządę w NRD.

⁶⁰ J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 363.

⁶¹ Tamże, s. 363-365; T. B. Allen, N. Polmar, *Księga Szpiegów...*, dz. cyt., s. 372-373, 405-407.

⁶² Militärischer Nachrichtendienst (MND) – Wojskowa Służba Wywiadowcza.

⁶³ J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 360-361.

Doprowadził on do odesłania większości oficerów radzieckich powrotem do kraju, a dodatkowo udało mu się postawić na czele wywiadu wojskowego generała Grzegorza Korczyńskiego.

Jeżeli chodzi o służby cywilne to pierwszym organem powstałym jeszcze w roku 1944 był Resort Bezpieczeństwa Publicznego na czele, którego stanął Stanisław Radkiewicz. Od początku swojego istnienia posiadał on jednostkę kontrwywiadu, z której dopiero później wyłoniła się jednostka wywiadu. Z początkiem roku 1945 na skutek powstania Rządu Tymczasowego PKWN⁶⁴, pod który podlegał Resort przestał istnieć, a sam resort został przemianowany na Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Kontrwywiad natomiast zyskał miano Departamentu I, to samo miano – Departamentu VII zyskał wywiad w 1947 roku. W 1954 roku zlikwidowano MBP, a jego miejsce zajęły dwa oddzielne organy: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych oraz Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego przy Radzie Ministrów. Komitet, jak sama nazwa wskazuje wzorowany była na MBP, dzięki czemu w składa się on z Departamentów, z których pierwszy to departament wywiadu, a drugi kontrwywiadu. Zmiany te utrzymały się do roku 1956, kiedy to zlikwidowano Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, a na jego miejsce powołano Służbę Bezpieczeństwa (SB), nazywaną popularnie Bezpieką. Podlegała ona pod MSW, a składała się jedynie z trzech departamentów: I – wywiad, II – kontrwywiad, III – walka z działalnością antypaństwową (był to najbardziej rozbudowany departament). W tej strukturze Służba Bezpieczeństwa funkcjonowała do końca, kiedy to wraz ze zmieniającym się systemem została zastąpiona przez Urząd Ochrony Państwa⁶⁵.

Wojskowe służby wywiadowcze oraz kontrwywiadowcze przechodziły również różnego rodzaju zmiany w PRL. W latach 1943–1957 działaniami wywiadowczymi zajmował się Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, który w roku 1951 został przemianowany na Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego. Zajmował się zadaniami wywiadu strategicznego i taktycznego, to jest zbieraniem, ocenianiem, a następnie przekazywaniem do zainteresowanych jednostek sztabowych wywiadowczych informacji wojskowych, politycznych, ekonomicznych i naukowych, dotyczących całego bloku państw zachodnich, ze szczególnym uwzględnieniem państw NATO⁶⁶ oraz Afryki, a także Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Zarząd II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego funkcjonował do 27 lipca 1990 roku, kiedy

---

⁶⁴ PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego.

⁶⁵ J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 303–304, 549, 365–368, 368–373, 613–614.

⁶⁶ NATO – North Atlantic Treaty Organization – Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, organizacja polityczno-wojskowa powstała 24 sierpnia 1949 roku, której

to wraz z połączeniem z pionem kontrwywiadu rozformowanej Wojskowej Służby Wewnętrznej został przekształcony w Zarząd II Wywiadu i Kontrwywiadu Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, a w roku 1991 został przemianowany na Wojskowych Służb Informacyjnych Inspektorat. Natomiast sprawami kontrwywiadu wojskowego w latach 1943–1957 zajmował się Główny Zarząd Informacji Wojska Polskiego. W praktyce organ ten pełnił funkcję wojskowej policji politycznej, w której prowadzenie śledztw dominowało nad działaniami operacyjnymi. Według regulaminu była to służba wyspecjalizowana w tropieniu wrogich elementów, podatnych na wpływy działań obcych wywiadów państw imperialistycznych. Do jego głównych zadań należała ochrona wojska przed szpiegostwem, dywersją, sabotażem oraz innymi formami działania obcych wywiadów. Do tego dochodziło wykrywanie i likwidacja przestępczych związków o porozumień, przypadków zdrady, buntów i innej działalności wywrotowej w kręgach Wojska Polskiego, prowadzenie walki z nacjonalistycznym podziemiem, ochrona tajemnicy wojskowej, ochrona najwyższych władz wojskowych, a także ocena doboru osób zatrudnianych na ważnych stanowiskach oraz inwigilacja osób podejrzanych, w tym aresztowania i prowadzenie śledztw przeciwko nim. W 1955 roku GZI zostało podporządkowane pod Komitet do spraw Bezpieczeństwa Publicznego, jednak sytuacja ta trwała tylko rok, gdyż w 1956 roku podlegała ponownie pod Ministerstwo Obrony Narodowej. Natomiast w 1957 roku Główny Zarząd Informacji rozwiązano, a sprawy bezpieczeństwa w wojsku przekazano powołanemu Szefostwu Wojskowej Służby Wewnętrznej. Formacja ta zajmowała się kontrwywiadem wojskowym oraz pełnieniem funkcji żandarmerii wojskowej do roku 1990⁶⁷.

Jeżeli chodzi o podległość strukturalną tajnych służb w hierarchii państwa to widać, iż Polska Rzeczpospolita Ludowa różniła się tylko w szczegółach pod tym względem od pozostałych państw bloku wschodniego, co przejawia się w sytuacji SB. Podlegała ona powiem pod Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, a nie jak jej poprzednicy bezpośrednio pod Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR)⁶⁸. Służby wojskowe natomiast przez cały okres swojej działalności (z wyjątkiem wspomnianego roku 1955) podlegały pod Ministerstwo Obrony Narodowej.

Jak widać służby wywiadowcze bloku wschodniego były nie tylko tworzone przez funkcjonariuszy radzieckich tajnych służb, zarówno cywilnych, jak i wojskowych, ale były także przez nich „nadzorowane”. Podobieństwo ujawnia się nie

---

Początkowym celem istnienia organizacji, na mocy traktatu waszyngtońskiego, była obrona militarna przed atakiem ZSRR.

⁶⁷ J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb...*, dz. cyt., s. 722–723, 507–512.

⁶⁸ PZPR – Partia polityczna sprawująca rządy w Polsce Ludowej w latach 1948–1989.

tylko w usytuowaniu tych służb w aparacie państwa, bowiem prawie każde z nich podlegało bezpośrednio pod Biuro Polityczne KC – wyjątkiem ukazany tutaj była polska Służba Bezpieczeństwa, ale także w zadaniach, które miały one wykonywać oprócz typowo wywiadowczych oraz kontrwywiadowczych, czyli walki z „wrogiem wewnętrznym”. Trzecim elementem ukazującym wspólne korzenie służb bloku wschodniego, jest fakt, iż były one elementem represji, a często także tyrani wobec własnego narodu.

W opozycji do tego należy postawić tajne służby bloku zachodniego, które z państwami wspomnianymi wyżej były głównymi graczami zimnej wojny. Agencje wywiadowcze i kontrwywiadowcze „wolnego świata” często tworzone przy pomocy oraz na wzór służb brytyjskich i amerykańskich, ukazują także podobieństwa. Pierwszym jest o wiele bardziej zwiększony nadzór przez władzę wykonawczą, a co za tym idzie także i bardziej skomplikowana podległość tych służb niż miało to miejsce w państwach komunistycznych. Drugim elementem jest fakt, iż mimo pomocy anglików oraz amerykańców przy tworzeniu tajnych służb innych państw, nie zajmowali w nich stanowisk kierowniczych, jedynie ukierunkowywali na odpowiednie działania, dając im jednocześnie odpowiednią niezależność. Trzecim elementem są podobne cele i zadania stawiane przed tymi służbami, na których czele była właśnie tajna wojna o nieujawnienie własnych sekretów i zdobycie tajemnic bloku wschodniego.

Władza ustawodawcza

Władza ustawodawcza sprawowana jest w różnych państwach demokratycznych przez parlament, który to jest wybierany przez społeczeństwo, obywatele danego państwa w wyborach bezpośrednich. Jest on jedynym organem w państwie upoważnionym do tworzenia najwyższych aktów prawnych – ustaw. Dzięki temu wpływa on na zasady działania państwa oraz życie swoich obywateli poprzez prawo, które tworzy. Jedną z funkcji parlamentu jest funkcja kontrolna, polegająca na sprawowaniu nadzoru nad rządem. Z tego właśnie faktu wynika kontrola parlamentarna nad służbami specjalnymi. Władza ustawodawcza upewnia się w ten sposób, iż tajne służby nie są wykorzystywane niezgodnie z ich zadaniami. Główna obawa parlamentarzystów leży w chęci wykorzystania przez rząd różnego rodzaju możliwości tajnych służb do walki politycznej z opozycją. Drugim powodem kontroli służb specjalnych przez parlament jest sprawdzenie czy zadania, które stawia im rząd, nie są szkodliwe dla państwa.

Nadzór parlamentarny nad służbami specjalnymi w Stanach Zjednoczonych Ameryki jest wykonywany przez obie izby Kongresu USA – House Permanent

Select Committee on Intelligence⁶⁹ oraz Senate Selectet Committee on Intelligence⁷⁰. Do zakresu ich uprawnień w ramach kontroli na działaniem służb należy między innymi: zatwierdzanie kandydatów na najwyższe stanowiska w służbach, ocena kierunków działań wywiadowczych, ze szczególnym uwzględnieniem tajnych akcji, tak zwanych *cover action* i ewentualne zlecenie ich zmian, a także akceptacja środków finansowych na działalność wywiadowczą oraz przygotowywanie norm prawnych, które regulują funkcjonowanie oraz ewentualnie reorganizują amerykańskie tajne służby. Ich obowiązkiem jest także bycie w stałym kontakcie z prezydentem USA, który informuje obie komisje o najważniejszych działaniach prowadzonych przez Intelligence Community, a także o porażkach wywiadowczych mogących mieć poważne konsekwencje. Dodatkowo SSCI nadaje prezydenckie nominacje z ramienia Senatu na trzy kluczowe stanowiska: Director of National Intelligence, Principle Deputy Director of National Intelligence, Director of Central Intelligence Agency oraz Inspector General of CIA. Głównym celem takiego podporządkowaniu służb wywiadowczych USA skupionych w Intelligence Community jest odpowiednie poinformowanie polityków oraz doradców czołowych polityków o bezpieczeństwie narodowym Stanów Zjednoczonych, a także podporządkowanie kontroli tych służb komisjom Kongresu, jako ciała kolegialnemu⁷¹.

W Wielkiej Brytanii nad służbami specjalnymi nadzór w imieniu parlamentu jest wykonywany przez Intelligence and Security Committee⁷², który jest organem kontroli pośredniej. Tak samo jak w innych krajach zajmując się on kontrolą nad funkcjonowaniem i działalnością brytyjskich tajnych służb. W jego skład wchodzi 9 członków obu izb, którzy są desygnowani przez premiera. W praktyce jednak uprawnienia tego komitetu nie są wielkie, gdyż regulują je decyzje szefa rządu. Z tego też powodu zdarza się, iż dominującym środkiem parlamentarnej kontroli nad służbami specjalnymi oprócz dyskusji były także pytania pisemne⁷³.

---

⁶⁹ House Permanent Select Committee on Intelligence (HPSCI) – Stały Specjalny Komitet Izby Reprezentantów do spraw Wywiadu, w jej skład wchodzi 11 członków tzw. większości oraz 9 członków tzw. mniejszości.

⁷⁰ Senate Selectet Committee on Intelligence (SSCI) – Senacki Specjalny Komitet do spraw Wywiadu.

⁷¹ <http://www.intelligence.gov/>; <http://www.intelligence.gov/about-the-intelligence-community/member-agencies.html>; <http://www.intelligence.gov>; <http://intelligence.senate.gov/jurisdiction.html>; <http://intelligence.house.gov/about/history-jurisdiction> (dostęp 21.05.2013).

⁷² Intelligence and Security Committee – Komisja Wywiadu i Bezpieczeństwa.

⁷³ S. Michalak, *O służbach specjalnych w brytyjskim parlamencie. Dzieje parlamentarnej kontroli służb specjalnych w Wielkiej Brytanii (1909-1994)*, wydawnictwo Trio, Warszawa 2006, s. 278.

W Republice Federalnej Niemiec kontrola władzy ustawodawczej nad służbami specjalnymi odbywa się za pomocą Das Parlamentarisches Kontrollgremium⁷⁴. Przed nim odpowiada rząd federalny z zadań powierzonych niemieckim tajnym służbom cywilnym, jak również wojskowym. Dodatkowo jest zobowiązane o informowaniu PKG o najważniejszych wydarzeniach związanych z działalnością tychże służb. Do kompetencji gremium należy także przeglądanie akt i dokumentów oraz sprawozdań z przesłuchań przeprowadzonych przez BND, BfV oraz MAD. Ma także prawo wstępu do wszystkich tych służb. W odosobnionych przypadkach, które zostaną zatwierdzone większością dwóch trzecich głosów może powołać rzeczoznawcę, który przeprowadzi dodatkowe zadania kontrolno-śledcze. Jednak mimo tych rozległych kompetencji PKG nie jest wyłącznym kontrolerem służb specjalnych z ramienia niemieckiego parlamentu. Jeżeli zajdzie potrzeba może zostać powołana specjalistyczna komisja przesłuchań Bundestagu zajmująca się tajnymi służbami⁷⁵.

W Polsce nadzór nad służbami specjalnymi w imieniu parlamentu jest dokonywany przez utworzoną uchwałą Sejmu RP z 27 kwietnia 1995 roku Sejmową Komisję do spraw Służb Specjalnych. Składa się ona z rotacyjnie zmieniającego się przewodniczącego i maksymalnie 6 członków reprezentujących partie wchodzące w skład Sejmu. Do jej zadań należy opiniowanie aktów normatywnych i rozporządzeń dotyczących służb jak również opiniowanie ich kierunków pracy na podstawie materiałów przedstawionych przez szefów tych służb. Zajmuje się także oceną sprawozdań z działalności służb, opiniowaniem w sprawach kadrowych i budżetowych oraz badaniem skarg na działania służb⁷⁶.

W Federacji Rosyjskiej kontrola nad służbami specjalnymi z ramienia Dumy Rosyjskiej jest sprawowana przez Komitet do spraw Bezpieczeństwa.

Władza sądownicza

Trzecim elementem trójpodziału władzy według Monteskiusza jest władza sądownicza, która dla służb specjalnych ze względu na ich działalność pełni pewnego rodzaju funkcję kontrolną, ale także tworzy wiele problemów ze względu na

---

⁷⁴ Das Parlamentarisches Kontrollgremium (PKG) – Parlamentarne Gremium Kontrolne.

⁷⁵ <http://www.bundestag.de/bundestag/gremien/pkgr/index.jsp>; <http://www.bundestag.de/bundestag/gremien/pkgr/einfuehrung.html>; <http://www.bundestag.de/bundestag/gremien/pkgr/nachrichtendienste.html> (dostęp 21.05.2013).

⁷⁶ J. Paradowska, *Służby zerwane ze smyczy*, „Polityka”2007, 26 czerwca, <http://www.polityka.pl/kraj/223003,1,sluzby-zerwane-ze-smyczy.read> (dostęp 21.05.2013).

rodzące się konflikty w przestrzeganiu prawa państwowego i międzynarodowego, a skutecznym działaniu w mniemaniu tychże służb. Sprowadza się to do kilku najczęściej poruszanych problemów, wśród których wymienić można zakładanie podsłuchów, przekraczanie granic państw przy pomocy fałszywych dokumentów oraz ściganie obywateli innych państw podejrzewanych o terroryzm, a następnie transportowanie ich do więzienia Guantanamo, co także rodzi kolejne problemy związane z prawem międzynarodowym. Wszystkie te pytania kończą się sporem, dotyczącym granicy między niezbędną inwigilacją społeczeństwa w celu zapobieżenia aktom terrorystycznym, a odebraniem obywatelom ich prawa do prywatności.

Jedną z kwestii najbardziej kojarzonych z działalnością operacyjną służb specjalnych jest zakładanie, a następnie korzystanie z informacji zdobytych z podsłuchu. Należy jednak pamiętać, iż stosowanie podsłuchów jest uregulowane prawnie. Problem polega na tym, że przepisy dotyczące ich użycia w Polsce można obejść. Jednym rozwiązaniem jest podsłuchiwanie danego podmiotu przez czas nie dłuższy niż 5 dni, gdyż nie wymaga to zgody sądu. Drugim, jak się wydaje częściej niestety stosowanym sposobem jest wymyślenie kwalifikacji prawnej na podstawie indeksu przestępstw uprawniających do jego założenia. Podejrzewając dany podmiot o zabójstwo, porwanie, handel bronią, narkotykami, korupcję, udział w zorganizowanej grupie przestępczej lub szpiegostwo na użytek sądu. Wynika to z faktu, iż podsłuch jest najpewniejszym źródłem wiedzy operacyjnej, która jest znacznie łatwiej uzyskać w ten sposób niż za pomocą agentury. Jednak problem polega na tym, iż żaden sędzia nie sprawdza słuszności uzasadnienia, gdyż kierują się zaufaniem do organu występującego o zgodę na założenie podsłuchu⁷⁷.

Przypomina to bardziej państwo policyjne, gdzie nikt nie kontroluje zasadności stosowanych podsłuchów, jedynym celem jest utrzymanie systemu, czy też odpowiedniej grupy ludzi przy władzy. W państwie demokratycznym, gdzie najważniejsze są prawa obywateli, w tym także prawo do prywatności takie praktyki nie powinny mieć miejsca. Materiały wartościowe ze względu na prowadzone śledztwo są wykorzystane, jako dowody przed sądem. Reszta materiałów powinna ulec komisyjnemu zniszczeniu⁷⁸.

Kolejnym problemem w relacjach między władzą sądowniczą a służbami specjalnymi, jest walka z terroryzmem. Jest ona prowadzona także poprzez porywanie terrorystów z ich państw i transportowanie ich do różnych tajnych więzień

---

⁷⁷ P. Pytlakowski, *Podsłuchy pod kontrolą*, „Polityka” 2009, 27 października, <http://www.polityka.pl/kraj/opinie/1500337,1,sluzby-ujawnia-liczbe-podsluchow.read> (dostęp 21.05.2013).

⁷⁸ P. Pytlakowski, *Co słyszać?*, „Polityka” 2010, 25 stycznia, <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1502333,1,podsluchy-w-sluzbie-panstwa.read> (dostęp 21.05.2013).

CIA rozmieszczonych w kilku zaprzyjaźnionych krajach. Ma to na celu wydobycie (różnymi metodami) cennych informacji mogących zapobiec kolejnym aktom terrorystycznym. W tym celu były tworzone wspomniane już tajne więzienia CIA, z których następnie transportowano potencjalnych zamachowców do znanego na całym świecie więzienia w Guantanamo. Jednak miejsce to rodzi także problemy z zakresu prawa międzynarodowego. Z początkowej liczby 700 więźniów, obecnie przebywa tam 245, z których wszyscy są cudzoziemcami. Mamy więc sytuację, w której obywatele jednego państwa są przetrzymywani przez więzienie drugiego państwa. Do tego dochodzi fakt, iż odmówiono im statusu jeńców wojennych (wszyscy zostali schwytani w trakcie walk z Talibami w Afganistanie), gdyż ekipa poprzedniego prezydenta – Bush’a nie chciała się wiązać się konwencją genewską ani prawem amerykańskiego wymiaru sprawiedliwości, skutkiem czego, przez długi czas nie mieli kontaktu z adwokatami, ani swoimi rodzinami. Wynika to z faktu, iż są to w dużej większości groźni terroryści, z którymi nie do końca wiadomo, co zrobić. Z 520 zwolnionych z więzienia 61 powróciło do działalności terrorystycznej, a jeden z nich Said Ali al-Shihri został wiceszefem Al-Kaidy w Jemenie⁷⁹.

Jeszcze jednym problemem związanym z działalnością służb specjalnych, a stojącym w sprzeczności z prawem międzynarodowym jest przekraczanie granic na podstawie fałszywych dokumentów maskujących prawdziwe obywatelstwo funkcjonariuszy tajnych służb. Przykładem tego typu działania może być ostatnia operacja Mossadu, która odbyła się w Dubaju. Wysłano tam grupę 11 osób, których zadaniem było zabicie Mahmud’a Abdula’a al-Mabhouh’a. Ponad połowa tego szwadronu śmierci dysponowała paszportami brytyjskimi, co wywołało stanowczy sprzeciw dyplomatyczny Anglii. Tęgo rodzaju działania, gdzie funkcjonariusze wywiadu kryją swoją tożsamość pod paszportami innych państw nie są odosobnione i są znane opinii publicznej. Problem tego rodzaju operacji polega na tym, iż wychodzą one na jaw tylko w przypadku dosyć dużego nie powodzenia, a o całym zajściu informują media. Wówczas z braku możliwości innego działania państwo, którego paszportami legitymowali się spiedzcy jest zmuszone do powzięcia oficjalnych kroków dyplomatycznych, które jeszcze bardziej zwiększają skalę skandalu⁸⁰.

Powiązania między władzą sądowniczą a służbami specjalnymi, są skomplikowane i mają bardzo zróżnicowany charakter. Z jednej strony potrafią działać z porozumieniem z sądami, z drugiej świadomie łamią przepisy, których strzegą sądy i trybunały. Pierwsza sytuacja ma miejsce, gdy chodzi o założenie podsłuchu, ściga-

---

⁷⁹ T. Zalewski, *Ameryka mięknie wolno*, „Polityka” 2009, 26 stycznia, <http://www.polityka.pl/swiat/analizy/280804,1,usa-lagodnieje-wobec-terroryzmu.read> (dostęp 21.05.2013).

⁸⁰ R. Frister, *Jak działa Mosad*, „Polityka” 2010, 4 marca, <http://www.polityka.pl/swiat/analizy/1503734,1,jak-dziala-mosad.read> (dostęp 21.05.2013).

nie grup przestępczych, czy inne sytuacje, w których celem jest ukazanie, iż przed wymiarem sprawiedliwości nie da się uciec. Druga sytuacja wiąże się ze specyfiką pracy służb specjalnych, głównie za granicą. Wtedy działania mają charakter niejawny ze względu na łamanie prawa i miejscowego, ale także międzynarodowego. Dodając do tego wspomniane wyżej kwestie podsłuchów i porywania ludzi podejrzewanych o terroryzm, a następnie torturowanie ich w celu zdobycia pożądanych informacji. Pojawia się więc kwestia granic, dopuszczalnego zachowania w kwestii ograniczania swobód obywatelskich względem dbania o bezpieczeństwo. Problem polega na tym, iż te granicę jest bardzo trudno wyznaczyć, a czasem jest to wręcz nie możliwe.

Zakończenie

Po II wojnie światowej wraz z organizowaniem współczesnych służb specjalnych tworzył się również sposób ich nadzoru oraz ich miejsce w systemie państwa. Wszystkie te rzeczy były ściśle ze sobą powiązane ze względu na wzorce, z jakich czerpały. Pierwszym wzorcem były służby brytyjskie – Military Intelligence 5 (MI5)⁸¹ i Military Intelligence 6 (MI6)⁸² oraz służby amerykańskie – (CIA)⁸³, a także Federal Bureau of Investigation (FBI)⁸⁴, które to bardzo często w mniejszy lub w większy sposób wpływały na ukształtowanie się tajnych służb w krajach zaprzyjaźnionych bloku zachodniego. Drugim wzorcem były służby specjalne Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, czyli Komitet gosudarstwiennoj bezopasnosti (KGB)⁸⁵ oraz Głównoje Razwiedyatielnoje Uprawlenie (GRU)⁸⁶. Tworzyły one służby bezpieczeństwa w państwach bloku wschodniego z tą jedną różnicą, iż w państwach komunistycznych służby te były także bardzo mocno nadzorowane przez swych twórców i funkcjonowały raczej na zasadzie podporządkowania niż przyjacielskiej współpracy. Wpływ czołowych służb specjalnych dwóch walczą-

---

⁸¹ MI5 – Brytyjski Kontrwywiad, znany także jak British Security Service.

⁸² MI6 – Brytyjski Wywiad, znany także, jako Secret Intelligence Service.

⁸³ CIA – Centralna Agencja Wywiadowcza, amerykańska cywilna służba wywiadowcza.

⁸⁴ FBI – Federalne Biuro Śledcze, amerykańska cywilna służba kontrwywiadowcza.

⁸⁵ KGB – Komitet Bezpieczeństwa Państwowego. Radziecka struktura administracyjna zajmująca się działaniami wywiadowczymi jak również kontrwywiadowczymi, a także ochroną dostojników państwowych, granic państwa, ambasad oraz instalacji o znaczeniu strategicznym.

⁸⁶ GRU – Zarząd Główny Wywiadu radziecki wywiad wojskowy utworzony 21 października 1918 roku.

cych z sobą bloków przedkłada się nie tylko na kształtowanie się podobnych agencji w państwach koalicyjnych, ale wiąże się także z dosyć podobnym usytuowaniem tych służb w hierarchii państwa ze względu na system, z którego się wywodzą oraz zadania, jakie przed nimi stawiano.

Sytuacja ta zmienia się na skutek przemian politycznych okresu 1989–1991. Zmiany te wpływają w bardzo mocnym stopniu na służby specjalne, które dostosowują się do demokratycznych standardów. Widać to między innymi poprzez pojawienie się uprawnień kontroli oraz nadzoru nad służbami specjalnymi przez władzę ustawodawczą oraz sądowniczą w byłych państwach komunistycznych. Należy mieć tutaj jednak na uwadze, iż kompetencje te są raczej słabo rozwinięte, gdyż cały system dopiero się w nich kształtuje. Wzorem tutaj mogą być państwa „świata zachodniego”, w których uprawnienia te we władzy ustawodawczej oraz sądowniczej są dobrze rozwinięte. Przekłada się to na nieskrepowaną możliwość kontroli nad działalnością służb specjalnych przez opozycję polityczną.

Należy jednak pamiętać, iż służby specjalne w głównej mierze podlegają władzy wykonawczej, która nie tylko nadzoruje je i kontroluje, ale przede wszystkim wyznacza im cele oraz zadania. Z tego też powodu tak ważne jest zachowanie odpowiednich proporcji w kwestiach nadzoru i kontroli nad służbami pomiędzy władzą wykonawczą, ustawodawczą oraz sądowniczą.

***

Keywords: Secret services, executive brunch, legislative brunch, judiciary brunch, United States, USA, Great Britain, England, France, Germany, Federal Republic of Germany, Democratic Republic of Germany, Israel, Union of Soviet Socialistic Republics, USSR, Polish's People Republic, The Republic of Poland, Poland.

SUMMARY

This article shows influence of United States and Great Britain in forming secret services in Federal Republic of Germany and discuss relationships of those institutions with executive brunch, legislative brunch and judiciary brunch. Article also elaborates on interfering of Union of Soviet Socialistic Republics in creating security Services in Democratic Republic of Germany and in Polish's People Republic. There is also mentioning about evolution those services in the countries that have been describe have come during the time since world war II through the geo-political transformation in the Middle-East Europe between 1989 and 1991 till the present days.

Bibliografia

- Allen T. B., N. Polmar, *Księga Szpiegów Encyklopedia*, wydawnictwo Magnum, Warszawa 2000.
- Felsztinski J., Pribulowski W., *Korporacja Zabójców. Rosja, KGB i prezydent Putin*, wydawnictwo Proszynski i S-ka, Warszawa 2008.
- Grajweski A., *Tarcza i Miecz Rosyjskie służby specjalne 1991–1998*, biblioteka Więzi, Warszawa 1998.
- Larecki J., *Wielki Leksykon Służb Specjalnych Świata*, wydawnictwo. Książka i Wiedza, Warszawa 2007.
- Michalak S., *O służbach specjalnych w brytyjskim parlamencie. Dzieje parlamentarnej kontroli służb specjalnych w Wielkiej Brytani (1909-1994)*, wydawnictwo Trio, Warszawa 2006.
- Monteskisz J.K., *O duchu praw*, wydawnictwo DeAgostini, Warszawa 2002.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o *Urzędzie Ochrony Państwa* (Dz. U. z 1990 r., Nr 30, poz. 180).
- Ustawa z dnia 9 lipca 2003 r. o *Wojskowych Służbach Informacyjnych* (Dz. U. z 2003 r., Nr 139, poz. 1326).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o *Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego* (Dz. U. z 2006 r., Nr 104, poz. 709).
- <http://en.wikipedia.org>
<http://intelligence.house.gov>
<http://pl.wikipedia.org>
<http://skw.gov.pl>
<http://www.abw.gov.pl>
<http://www.aw.gov.pl>
<http://www.bbn.gov.pl>
<http://www.bundestag.de>
<http://www.gchq.gov.uk>
<http://www.globalsecurity.org>
<http://www.intelligence.gov>
<http://www.legislation.gov.uk>
<http://www.nytimes.com>
<http://www.polityka.pl>
<http://www.sww.gov.pl>
<https://www.mi5.gov.uk>
<https://www.sis.gov.uk>